

např. přejmenování *Filosofického časopisu* na *Filozofický časopis*), zpřesněny přepisy z jazyků páli a sanskrtu (např. místo „kundalíní“ by mělo být „kundalíní“ (s. 66), fonetice sanskrtu odpovídajícím „jógin“ bych nahradil nesmyslné, byť pravopisnými pravidly doporučené „jogín“ (s. 67)) a opraveny pasáže, v nichž se v jednom kontextu mísí sanskrtské a pálijské termíny: „tršná“, „skandha“, „átman“ aj., ale „saňňá“, „viňňána“ (s. 19).

Oceňuji naopak malý rozsah publikace (107 s.). Přesto bych přivítal rozvedení některých zajímavých tezí, které jsou spíše naznačeny než důkladně propracovány. Zejména pasáže o souvislostech symbolizace těla a vztahu ke společnosti by si zasloužily rozsáhlejší teoretickou úvahu. Více pozornosti než několik odstavců rozptýlených v různých částech knihy by snesla i interpretace orientálních inspirací v environmentálním myšlení nebo velmi zajímavá problematika přízpusobování některých nových náboženství logice kapitalistického hospodářského systému.

Přes uvedené výhrady považuji Lužného knihu za velmi přínosnou. Jeho úvahy v různých pasážích textu se částečně překrývají a vhodně doplňují, takže výsledný obraz je velmi komplexní. Autor se neuzavírá úzce do oblasti vymezené svým hlavním cílem (pojednat o průniku nových náboženství a ekologie), ale odhaluje širší souvislosti této problematiky, a nabízí tak zajímavé sondy do oblastí akulturace orientálních náboženství na Západě, proměn soudobé religiozity, sociálního významu postoje k tělesnosti. Tím, že představuje nová náboženství jako hnutí s ambicí řešit palčivé problémy dneška, zasahuje do aktuální a významné diskuse o desekularizaci a deprivatizaci náboženství. Ukazuje tak, že zájem o nová náboženská hnutí není jen jakousi intelektuální libůstkou (či v horším případě snahou hájit pozice tradičních církví před nepohodlnou konkurencí), ale oborem, který nám může o současném stavu naší společnosti poskytnout velmi zajímavé informace.

Milan Fajda

Richard Münch: Soziologische Theorie; Band 3: Gesellschaftstheorie
Frankfurt am Main, Campus Verlag 2004,
623 s.

V českém jazyce nemáme dostatek publikací, které by se věnovaly sociologické teorii 20. století. Proto našemu čtenáři nezbyvá než sáhnout po publikacích cizojazyčných. Zde se používají zejména učebnice anglosaské proveniencie a bohužel dochází k jistému upozadnění německé literatury. Český čtenář je tím ochuzen o specificky německý způsob vidění teoretických problémů. Tomu, kdo se chce s tímto pohledem na dějiny sociologické teorie seznámit, bych rád doporučil zde recenzovanou učebnici sociologické teorie od německého sociologa Richarda Müncha. Richard Münch se narodil v roce 1945. V letech 1976–1995 byl profesorem Heinrich Heine Universität v Düsseldorfu. Dnes přednáší na Otto Friedrich Universität Bamberg. Münch se proslavil zejména jako představitel neofunkcionalismu – v osmdesátých letech se spolu s Jeffrey Alexanderem pokusili nově interpretovat Parsonse. K jeho nejvýznamnějším publikacím patří zejména: *Theorie des Handelns* (1982), *Die Struktur der Moderne* (1984), *Die Kultur der Moderne* (1986), *Dynamik der Kommunikationsgesellschaft* (1995) a další knihy. V současné době se věnuje zejména výzkumům v oblasti evropské integrace, politiky životního prostředí a teorie komunikace.

Třetí svazek cyklu Sociologické teorie je věnován teoriím společnosti, které jsou klasifikovány do pěti základních směrů. Jsou to: 1. funkcionalismus a systémová teorie, 2. marxismus, 3. teorie konfliktu a teorie figurativní sociologie, 4. strukturalismus a 5. teorie reflexivní modernizace.

Nejrozsáhlejší část knihy (218 stran) je logicky věnována funkcionalismu a systémovým teoriím. Tento oddíl je členěn na tři kapitoly: první kapitola se věnuje empirickému funkcionalismu Roberta K. Mertona (26 stran), druhá analytickému funkcionalismu Talcotta Parsonse (138 stran) a třetí systémové teorii Niklase Luhmanna (54 stran).

Největší prostor zaujímá, s ohledem na fakt, že autor je neoparsonsián, zcela přirozeně, kapitola věnovaná Parsonsovi, která je členěna na tři podkapitoly. První podkapitola je věnovaná Parsonsově teorii jednání, druhá jeho systémové teorii a třetí neofunkcionalismu jakožto dědictví Talcotta Parsonse.

Celkově lze konstatovat, že Münch interpretuje Parsonse velmi volně a ne vždy důsledně rozlišuje mezi tím, co říká Parsons, a svou vlastní interpretací. Kapitola o neofunkcionalismu není reprezentativní. Je zde uveden přehled autorů, kteří navazovali na Parsonse, a dále příklad neofunkcionalistické analýzy politiky. V závěru se Münch pokouší o kritické zhodnocení Parsonse, který byl ve své koncepci sociálního řádu silně ovlivněn Durkheimovou kritikou utilitarismu, což ho vedlo k určitému podcenění utilitaristického myšlení. Parsons nepopíral, že mohou existovat „faktické“ řády, které jsou založené na náhodě nebo donucení, nicméně zastával názor, že nejstabilnější formou řádu je řád založený na konformitě vůči normám. Parsons propojil Weberovo pojetí vlivu idejí na sociální život s Durkheimovou koncepcí kolektivních reprezentací. Přesto však je Parsonsova analýza problematiky řádu nedokonalá. Úplnější analýza produkce řádu by musela zahrnovat také tržní směnu, konflikt a diskurz.

Niklasi Luhmannovi je oproti Parsonsovi věnována poněkud menší pozornost. Münch nejprve představuje základní Luhmannovy pojmy: systém, komplexita, dvojí kontingence, interpenetrace, sebereference, komunikace. Pak začíná představovat specificky Luhmannova řešení problémů: vztah systému a okolí, systémovou diferenciaci, autopoiesis a strukturní zdvojení. Münch spatřuje pozitivu Luhmannovy teorie ve dvou bodech (s. 222). Především je to teorie, která ukazuje, jak sociální řád překračuje rovinu bezprostřední interakce. Je tedy vhodným doplněním mikrosociologických přístupů. Druhým přínosem Luhmannovy teorie je popis způsobu, jakým vzniká řád z chaosu, systémy z complexity okolního světa. Münch

ale problematizuje Luhmannovo řešení tématu řádu. Především se táže, zda existuje zásadní posun oproti řešení Hobbesovu. U Hobbesa vzniká řád jako důsledek zkušenosti neřádu, obavy z války všech proti všem. Z pudu sebezáchovy pak plyne potřeba ustavit nějaký řád oproti absenci řádu vůbec. To, co je Hobbesovi a Luhmannovi podle Müncha společné, je pocit neúnosnosti zkušenosti neřádu jako základní motivace k vytváření řádu. Münch ovšem kritizuje skutečnost, že Luhmannova teorie nevysvětluje pravidelnost interakcí (s. 223). Popisuje sice permanentní autopoietické vytváření řádu, ale ne mechanismy zaručující jeho trvalost. Luhmann se vlastně nekoncentruje na řád, ale na neřád, když popisuje mechanismy úspěšného nebo neúspěšného navázání komunikace. Jeho řešení se podobá teoriím chaosu. Tyto teorie popisují nahodilý řád, ale ten je pouze jedním z mnoha aspektů sociálního života. Luhmannova teorie nevysvětluje kontinuitu řádu, jeho platnost, jeho předvídatelnost, popřípadě jeho donucující charakter. Takové fenomény se naproti tomu dají vysvětlit pomocí teorií komunikativní racionality, teorií tvorby konsensu a teorií panství (s. 224).

Münch dále upozorňuje na vyumělkovanost Luhmannovy teorie complexity. Za normálních okolností lidé žijí v přirozeném světě, jehož smysl je bezprostředně dán, a nezažívají tedy zkušenost selekce z nekonečného množství možností. V řadě situací sociálního života nepředstavuje proto problém řádu vlastně problém, protože řád jednoduše existuje. Ke stabilizaci řádu je nutná jeho legitimizace, ale v moderních společnostech neexistuje libovolně mnoho alternativních idejí, které jsou použitelné jakožto nástroje legitimizace: svoboda, rovnost, racionalita, ovládnutí světa. V Luhmannově světě, kde je vše možné, by moc byla nejtypičtějším prostředkem ustavení řádu. I zde tedy spočívá jistá paralela mezi Hobbesem a Luhmannem. Luhmannova teorie autopoietické sebediferenciaci ignoruje přínos kritiky pro společenský rozvoj a její dopad na vývoj politického systému. Politický systém je podle Luhmanna kó-

dován kódem: mít/nemít moc. Avšak Münch upozorňuje na skutečnost, že proces přidělování moci je vázán na kulturní ideu legitimní moci. Politický systém je tedy produktem interpenetrace mezi kulturními idejemi a čistou mocenskou politikou (s. 226). Spojovací článek mezi politikou a kulturou představuje ústava. To, co Luhmann popisuje jako politický systém, není reálně existující empirický politický systém, nýbrž vyabstrahovaný systém analytický. Právě neschopnost rozlišovat analytické a empirické systémy představuje základní slabinu Luhmannovy teorie, která podle Müncha trpí optikou správního právníka, jenž vidí veškerou realitu kódy správního práva. Jednostrannost jeho přístupu přímo volá po doplnění ze strany neoparsonsianismu.

V druhém velkém oddíle své knihy se Münch věnuje popisu marxistických teorií společnosti. Zde se zabývá třemi autory. Jsou to kapitoly 4, 5 a 6. Čtvrtá kapitola je věnovaná politické ekonomii pozdního kapitalismu Clause Offe (28 stran), pátá teorii komunikativního jednání Jürgena Habermase (48 stran) a šestá analýze světového systému Immanuela Wallersteina (22 stran).

Třetí oddíl knihy analyzuje teorii konfliktu a figurativní sociologii. Zde se Münch věnuje konfliktualistickému funkcionalismu Lewise Cosera (16 stran), teorii panství Ralfa Dahrendorfa (18 stran) a Eliasově teorii civilizačního procesu (12 stran).

Další oddíl knihy je vyhrazen pro strukturalismus a poststrukturalismus. Münch v něm pojednává o Lévi-Straussovi (16 stran), Michelu Foucaultovi (24 stran), Pierre Bourdieu (38 stran) a Alainu Touraine (20 stran). Foucaulta oceňuje za to, že jeho dílo poskytuje dobrý vhled do vztahu mezi mocí a věděním. Münch ale relativizuje Foucaultovo tvrzení, že diskurz je součástí mocenského systému. Foucault nedoceňuje kritickou moc diskurzu, který je výzvou stávající moci. Moc také podléhá tlaku ekonomické konkurence a požadavkům solidarity. Jedná se tak vlastně o kritiku Foucaulta z parsonsiánských pozic, podle nichž je moc pouze jedním ze čtyř médií v diferenciaci podle schématu AGIL.

Foucaultův poststrukturalismus je podle Müncha pokračováním strukturalistické posedlosti motivem sebeprodukce struktur. Přitom se ale nedostane ke slovu dynamika procesů konkurence, legitimizace a solidarity vycházející z koncepce jednání.

Teorii Pierra Bourdieu autor považuje za analýzu reflektující situaci francouzské společnosti. Jejím nedostatkem je zobecnění specificky silného boje o moc ve francouzské společnosti jako mechanismu probíhajícího v podobné intenzitě a významu ve všech společnostech. Je to forma redukcionismu, který zjednodušuje ostatní společenské procesy na procesy reprodukce moci. Bourdieuovu teorii můžeme chápat jako teorii strukturace, která popisuje, jak je při praxis reprodukována sociální struktura a individuální osobnost. Münch se ale oproti Bourdieu domnívá, že ve skutečnosti praxis zahrnuje také procesy vyjednávání, situační variace, interpretace, komunikace, diskursu a asociace. Bourdieuova představa kauzality od struktury k habitu, praxis a životnímu stylu je příliš jednosměrná. Münch se ptá, jak by potom byla možná sociální změna. Přecenění moci vede k tomu, že ekonomické, sociální a kulturní pole jsou popisována logikou mocenských her. Tím jsou ale ignorovány specifické zákony těchto polí, které fungují i tehdy, když moc nevstupuje do hry. Pro Bourdieu je ekonomický úspěch důsledkem moci, ale takováto teorie ekonomického úspěchu nepopisuje úspěch inovátorů na trhu.

Konečně poslední pátý oddíl je věnován teoriím reflexivní modernizace. Zde Münch věnuje třicet stran teorii strukturace Anthony Giddense a 34 stran teorii reflexivní modernizace Ulricha Becka.

Richard Münch prezentuje v této učebnici pokus o pohled na otázku společenského řádu z hlediska Parsonsovy teorie jednání. Zejména podrobuje kritice ty přístupy, které jsou založeny na teorii konfliktu jednostranně zdůrazňující fenomén moci. Proti tomuto přecenění moci rozvíjí Münch Parsonsovu teorii čtyř subsystémů společnosti s jim odpovídajícími symbolicky zobecněnými